

ESKİ TÜRKÇEDEN BUGÜNKÜ TÜRK ŞİVELERİNE +lığ/+lig>+lı /+li EKLİ EDATLAR

Ayten ATAY*

Özet

Türkçede, eski ve yeni şivelerde, isimden isim yapma eki olan +lığ/ +lig> +lı/ +li kalıplaşarak ; benzerlik, miktar, sebep başta olmak üzere kelimeler arasında çeşitli anlam ilişkileri kuracak şekilde edat fonksiyonu kazanan kelimelerin yapısında bulunur : meñizlig(gibi), yañlıg(gibi), arkalı(ile), çenli(kadar), sıfatlı(gibi), teğışli(âit), toğrılı(hakkında) vs. Türkçe isimler yanında yabancı isimlere de gelerek bol örnek verir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, isim, yapım eki, edat

Résumé

De L'ancien Turc Aux Dialectes Turcs Modernes Les Particules Au Suffixe +lığ/ +lig> +lı / +li

En Turc, dans les dialectes anciens et nouveaux, le suffixe +lığ/ +lig> +lı/ +li qui fait des différents noms en noms, en étant mis à la forme se trouve dans la construction des mots qui ont acquis la fonction de particule sous forme de construire les différents intérêts de sens entre les mots, ainsi que ressemblance, quantité, raison soient à devant, par exemple: meñizlig(comme), yañlıg(comme), arkalı(avec), çenli(tant que), sıfatlı(comme), teğışli(concernant), toğrılı(à propos de) etc. Il y a beaucoup d'exemples qu'il est suffixé aux noms Turcs et aussi étrangers

mots-clés: Turc, nom, suffixe de formation, particule

Arapça bir kelime olup “alet, vasıta” anlamlarını taşıyan edat kelimesi bir dil bilgisi terimi olarak gramer kitaplarında genellikle, “Yalnız başlarına an-

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

lamları olmayan, isim ve isim soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek bağlı buldukları kelimelerle cümlenin öteki öğeleri arasında zaman, mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vs. anlam ilişkileri kuran sözlerdir.” (Korkmaz, 2000:234) şeklinde tarif edilir.

Biz bu yazıda, edatları, dilde birbirinden farklı işlevler yüklenmiş oldukları için bağlaçlardan ayrı tutarak ele aldık. Yani, N. Hacıeminoğlu'nun “çekim edatları” (1974:VIII); Muharrem Ergin'in “son çekim edatları” (1985:365); Tahsin Banguoğlu'nun “taki” (1990:385) adını verdikleri dil unsurlarından +lığ>+lı ekli olanları inceledik.

Türkçedeki edatlar ilk ve asli şekilleri bakımından isim veya fiil köküne dayanırlar. Fiilden çıkanlar genellikle zarf-fiil ekleri ile (göre, tapa, ötürü vb.) yapılmışlardır. İsimden ortaya çıkanlar ise vasıta hâli (uçun, birle, öñin vb.); iyelik eki (kibi, öñi, soñı vb.); yön bildirme eki (içre, soñra, taşra vb.) bazen de diğer hâl ekleri gibi eklerle görülürler (Hacıeminoğlu, 1974: VII).

Bu çekim ekleri yanında, isimden isim yapma eki olan +lığ >+lı eki de, kalıplaşarak çeşitli anlam ilişkileri kuracak şekilde edatlaşan kelimelerin yapısında bulunmaktadır. Üstelik, eski kaynaklarda örneklerine az rastlanırken günümüz Türk şivelerinde Türkçe isimler yanında yabancı isimlere de gelecek bol örnek vermektedir.

Bu kelimeler de diğer edatlar gibi çekime girmeyen, donmuş ve kalıplaşmış sözler olarak görülmektedir. Bunlar da isimlerle birleşirken değişik hâl ekleri istemekte ve benzerlik, miktar, sebep başta olmak üzere kelimeler arasında çeşitli anlam ilişkileri kurmaktadır.

Bu yapıdaki edatları, I. eski Türk şivelerinde, II. yeni Türk şivelerinde olmak üzere iki başlık halinde ele almakta yarar görüyoruz.

I. Eski Türk Şivelerinde +lığ > +lı Ekli Edatlar

“+lığ” ekini taşıyan edatlaşmış isimler Eski Türkçe devresinden itibaren görülmektedir. Orhun Abideleri'nde örneklerine rastlanmamakla birlikte Uygur metinlerinde “**osugluğ**: gibi” (osug, osoh+(br.) : tarz, yol) (Gabain, 1988:289); “**yanglığ**: gibi” (yang<çin.yang.tarz, suret, usul, metot) (Barutçu Özönder, 1998:200); “**tenglig**: kadar” (teng <çin.teng. bir türlü, ölçü) (Gabain, 1988:298) şekillerinde bugünkü gibi daha çok yabancı kelimelerden türemiş olarak görülüyor. “Osugluğ” kelimesi, bir Uygurca metinde şöyle geçer: “*turqaru tälim öküş yula kö[yä]r osugluğ yalınlayu turur*” “*Bir düziye pekçok meş'aleler yanarmış gibi yalınlanıp durur.*” (Arat, 1987:421) “tenglig” kelimesi Üç İtigsizlerde şu örnekte kullanılmış: “*...birök ança tenglig bağ*

boldağı edining tarıkmıŝı iyin bululmasar ança tenglig bilip öçmek...” “Eğer o kadar bağ olan maddesinin uzaklaŝmıŝına uygun olarak o kadar bilip sönme...” (Barutçu Özönder, 1998: 111a/13, 14); Altun Yaruk'ta “yanglığ” kelimesi şöyle geçer: “*men olarnı bir yanglığ yıga tire teginip küç küsün birü teginip...*” (Kaya, 1994; 670/3) “*Ben onları böyle toplamaya çalıŝıp güç kuvvet vermeğe çalıŝıp...*”

Karahanlı Türkçesinde bu örneklere nadir rastlanır. Kutadgu Bilig'de **yanglığ** örneği ŝöyledir: “*Bu yanglığ tapuğka itindi ajun*” (Arat, 1979: 1/27) “*Dünya kulluk için bunun gibi (böyle) hazırlandı.*”

Harezmi Türkçesinde “**mengizlig**“, “**yanglığ**“ gibi eski örnekler devam etmektedir: “*Fulan ŝi' ringe anung mengizlig/yoksuz boldı er*“ (Yüce, 1988:48-5) “*Falan ŝiirinde onun gibi (öyle) fakir oldu kiŝi.*“; “*çiçek yanglığ kızarıp*“ (Hacıeminoğlu, 1968:381); “*Ol taŝtın yıldırım mengizlig ot çıktı*“ (Eckmann, 1955:30-5) “*O taŝtan yıldırım gibi ateŝ çıktı.*“

Harezmi Türkçesi döneminde, Arapça ve Farsça kelimelerin dilde daha yoğunluk kazanmasına bağlı olarak bu yabancı dillerden alınan kelimelerle yapılmış “**ŝıfatlıđ**“, “**endäzelig**: kadar” örnekleri ortaya çıkmıştır: “*Bu ŝıfatlıđ inekni bir kimersede buldılar*” (Eckmann, 1955: 341-1); “*zerre endäzalig řā' ati yahşırak turur.*” (Eckmann, 1955: 423-6) “*zerre kadar taati daha iyidir.*”

Bu türden örneklerin Çağatay Türkçesinde epeyce çeŝitlenmiŝ olduğu görülyor. Bilhassa miktar ve tarz bildiren Arapça, Farsça kelimelerden yeni örnekler yapılmıştır. Bu döneme ait şu örnekler tespit edilmiŝtir:

çağlığ “kadar” (<çağ+lığ), “*zerre çağlığ birmemiŝ rađm iz'd ol hün-h'äređa*” (Karaağaç, 1997: 1710) “*Allah o kan dökücüye zerre kadar merhamet vermemiŝ.*”

miŝillig “gibi” (<Ar.mişl+lig) “*... yana bir birdin ayrılmas miŝillig ornaŝıp*” (Kaya, 1996:62/7) “*... yine birbirinden ayrılmaz gibi yerleŝmiŝ.*”

türlüg “gibi” (<tür+lüg), “*Bu türlüg hüşn ile Lutfi kulungđal' inäyet kılmasang sindin ni hāşıl*” (Karaağaç, 1997: 1097) “*Böyle güzellikle Lutfi kuluna inäyet etmesen senden ne fayda.*”

yanglığ “gibi” (<yang+lığ), “*Yüzüing hecride tofrağ oldum ol yanglığ ki yıl kopkaç/Kuyay çıksa pedidär olmağay cismim ğubārında*” “(Kaya, 1996:26/3) “*Yüzünün ayrılığında toprak oldum; öyle ki yel kopsa, güneş çıksa bile vücudum toz içinden görünmez.*”

mingizlig “gibi” (<mengiz+lig) “*Ömrüngüz bolsun felek devri mingizlig bî-ħisāb*” (Karaağaç, 1997:105) “*Ömrünüz feleğin devri gibi hesapsız olsun.*”

yosunluğ “gibi” (<yosun+luğ, Moğ.yosun: âdet, tarz” (Eckmann, 1988:92,93) “*ta‘ rîf kılgan yosunluğ*” “*tarif edildiği gibi*” (Eckmann, 1996:126)

meşellig “gibi” (<Ar.meşel+lig), “*sāye meşellig*” “*gölge gibi*” (Eckmann, 1996:125)

sıfatlığ “gibi” (<Ar. sıfat+lığ), “*Bizni ol Leylā sıfatlığ mişl-i mecnūn eyledi.*” (Karaağaç, 1997:2106) “*Bizi o Leyla gibi olan sevgili Mecnun’a döndürdü.*”

Kıpçak sahasında Gülistan Tercümesi’nde “**türli**” kelimesinin edatlaşmak üzere olduğu görülüyor; “*ni türli keramet kördüng* (Karamanlıoğlu, 1989:121/10) “*ne gibi (nasıl) keramet gördün.*”

Eski Anadolu Türkçesinde, Doğu sahasındaki çeşitliliğin olmadığı görülüyor. dürlü/türlü (gibi), deñlü (kadar, gibi), sûretlu (gibi), misillü (gibi) örnekleriyle sınırlı kalmış.

dürlü/türlü: “*anuñ dürlü ‘azāblar göriser*” (Hacıeminoğlu, 1974:38, cin. c.3-4)

deñlü (<tenglig): “*ne deñlü dürüst ola. ŞD 40-7*” (Timurtaş, 1961:91); Dede Korkut’ta “*Bir kuş deñlü oğlandır.*” (Ergin, 1997: 221, I, 247-2) şeklinde geçer.

sûretlu (<Ar.sûret+lu): Harname’de, edatlaşmaya yakın görmekteyiz: “*Aydur idi gören bu sûretlu/Tañ degül mi yürür süñük çatlu*” “*Onu bu şekilde (böyle) gören, şaşılacak şey, birbirine çatılmış kemikler yürüyor, derdi.*” (Timurtaş, 1997:196)

misillü (<Ar.mişl+lu): Osmanlıcada bilhassa nesir dilinde çok kullanılmıştır: “*devlet ve memlekete muzır olageldiği müsellemler olduğu mişillü*” (Gülhane Hatt-ı Humâyunı, Osmanlı Tarihi, 1947, V/263)

Türkiye Türkçesi’nde de “*Kapanır türlü değil açtığımız kanlı gedik, safahat, 393*” (Hacıeminoğlu, 1974:38) ve “*öğüt yollu sözler etti*” (Türkçe sözlük, 1988:1639) gibi örneklerle bu edatlaşma görülüyor.

II.Yeni Türk Şivelerinde +lığ>+lı Ekli Edatlar

Bugünkü şivelerde, eski örneklerle benzetilerek bilhassa, tarz miktar, sebep bildiren Türkçe ve yabancı kelimelerden benzerlik, miktar, sebep ve aitlik

ifade eden yeni örnekler yapılmıştır. Eski örneklerden bazıları ise o şivenin ses yapısına uygun hâlde gelerek bazı ses değişiklikleriyle devam etmektedir. Tespit ettiğimiz edatlar şunlardır:

a) arkalı< arka+lı “ile vasıtasıyla”

Yalın hâldeki isimlerle kullanılır ve vasıta, beraberlik bildirir.

Türkmen. **arkalı**: “...dil arkalı bir adam beyleki bir insana yüregindäkini ayt-maga mümkinçilik alyar” (Sarı vd. 1998:93) “Dil vasıtasıyla bir insan di-ğər bir insana yüreğindeki söyleyebilir.”

Kırgız. **arķılıuu**: “Özü ayta albasa da başka biröö arķılıuu ayttırat” “Kendi söyleyemese de başka biri vasıtasıyla söylettirir.” (Öner, 1998:256)

Kazak. **arķılı**: “Kabar kim arķılı keldi?” “Haber kim vasıtasıyla geldi.” (Oraltay vd. 1984:19)

Karakalpak. **arkalı**: “Söylem, söz arkalı düziledi.” “Cümle kelimelerle kuru-lur.” (Uygur, 2001:133)

Uygur. **arķilik**: “téléfon arķilik” “telefonla” (Öztürk, 1994:118)

Özbek. **arķali**: “Hämzä bu darslikläri arķali oķuvçilärni ädäbiyätni sevişgä, uni tüşünişgä dä’vät etädi.” “Hamza, bu ders kitapları vasıtasıyla okuyucuları edebiyatı sevmeye, onu anlamaya davet eder.” (Coşkun, 2000:214)

b) bağı< bağ+lı “âit”

Yönelme hâlindeki isimlerden sonra gelerek âit olma bildirir.

Türkmen. **bağı**: “Käün zaat komandiriñ erkine bağı...” (Kara, 1997:768) “çok şey komutanın iradesine ait...”

c) çenli/çaklı <çen+li ~ çak+lı “kadar”

“çen”; tasavvur, tahmin, zan, hudut, sınır (Kara, 2001:166) anlamlarını taşımaktadır. N. Hacıeminoğlu çaklı/çenli edatının Çağataycada kullanılmış eski “çağlığ” kelimesinden geldiğini belirtir. (Hacıeminoğlu, 1974:30) Bu durumda kelime “çağ/çak/çek: sınır, ölçü, sayı” köküne dayanmaktadır. DLT’de çak: tam, işte, aynı (I/333) kelimesi mevcuttur. Kırgız sözlüğünde “çak”: ölçülü, uygun, münasip, “çağın”: ölçülü, mahdut (Yudahin vd. 1988:244). Bu “çen” kelimesi de çağın>çegin>çeğin>çen gelişimine bağlı olmalı. “çen” kelimesinin tek başına “kadar” edatını karşılama da yapısında “için, öñin, birle” gibi vasıta eki olduğunu ortaya koymaktadır. “Haçana çen bolmalı biz bay guli” (Kara 1997:740) “Ne zamana kadar zengininin kulu olacağız.” çenli/çaklı edatı yalın ve datif hâlindeki isimlerle kullanılır.

Türkmen: **çenli/çemeli**: “Ertirki başlan yağış tä günortana çenli yağdı.” (Azı-
mow vd. 1962, 318) “Sabah başlayan yağmur ta öğleye kadar yağdı.”

Karakalpak. **şelli**: “Ötken dünya bir pul şelli körindi.” “Fani dünya bir pul
gibi göründü.” (Uygur, 2001:134)

Tatar. **çaklı**: “Kırğa ak kardan yurgan yabılğan, cir yazğa çaklı uykuga tal-
gan.” “Kıra ak kardan yorgan kaplanmış, toprak bahara kadar uykuya
dalmuş.” (Öner, 1998:258)

d) hetlé < Ar. haṭṭ(ölçü)+lı “kadar”

Yönelme hâlindeki isimlerle kullanılır ve miktar bildirir. Tatar Türkçesinde
örneğine rastladık: “Niçe teñkege hetlé bire ahr idégéz.” “Kaç liraya kadar
verebilirdiniz?” (Öner, 1998:258)

e) katarlıq < Ar. kadar+lığ “gibi”

Uygur Türkçesinde görülmektedir. Yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek
benzerlik bildirir: “Aksu katarlıq” “Aksu gibi” (Öztürk, 1994, 118)

f) kurlı < kur+lı “gibi, kadar”

Divanü Lugati’t-Türk’te geçen “kur: mertebe, aşama” (Atalay, 1985: I/324)
kelimesinden geliyor olmalı. Seyf-i Serâyî’nin Gülistan Tercümesi’nde “defa,
kerre, mertebe” anlamlarına gelen kurla kelimesi geçmektedir. (Karamanlı-
oğlu, 1989:313)

Kurlı edatı yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek, benzerlik ve miktar bil-
dirir.

Karakalpak. **kurlı/kurlım**: “Balıqtı da köp berdi, aqşanı da sol kurlım köp aldı.
“Balığı da çok verdi, parayı da o kadar çok aldı.” (Uygur, 2001:134)

Kazak. **kurlı**: “Düşmandı şıbın kurlı körmedi” “Düşmanı sinek kadar görme-
di” (Oraltay vd.1984:182)

Saha Türkçesinde de **kürdük/kurduk** “gibi” kelimesine rastladığımızı be-
lirtelim. (Kirişçioğlu, 1994:105), (Vasiliev, 1995:97)

g) sebepli < Ar. sebeb+li “için, ötürü, dolayı”

Yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek sebep bildirir,

Türkmen. **sebäpli**: “Yağış sebäpli gelmändirler.” (Sarı vd. 1998:57) “Yağış
yüzünden gelmemişler.”

Kırgız. **sebeptüü**: “Mıltığım çok sebeptüü” “Tüfeğim olmadığı için.” (Yuda-
hin, 1988:642)

Kazak. **sebepti**: “Üy işindegi kisilerden bastalğan sebepti, anık estetmek üşün Sersembaydñ kim ekendigin cazalım.” (Tampir, 1989, I/51) “Ev içindeki kişilerden başlandığı için, tam anlatmak gayesiyle Sersembay’ın kim olduğunu yazalım.”

Karakalpak. **sebepli**: “Aşıwlanganı sebepli baydñ kolınan ölip ketedi.” “Acı çektığı için zengin adamın yüzünden öldü.” (Uygur, 2001, 133)

Uygur. **seveplik**: “şu seveplik” “Bundan dolayı” (Öztürk, 1994:118)

h) sıfatlı < Ar. şıfat+lı “gibi”

Çağatay Türkçesinden beri kullanılır. Yalın hâldeki isimlerden sonra gelecek benzerlik bildirir. Kazak Türkçesinde “sıpattı”, Karaçay Türkçesinin’de “**sıfatlı**” şeklindedir.

Kazak. **sıpattı**: “Ol sıpattı Kazak’dan düniyeye eş kim kelmepti.” “Onun gibi Kazak, dünyaya hiç gelmemiş.” (Oraltay vd. 1984:254)

Karaçay.**sıfatlı**: “biy sıfatlı” “bey gibi” (Pröhle, 1991:13)

ı) sınılı < sın+lı “gibi”

“sın: vücut, uzuv (Caferoğlu, 1993:134), sın: boy, bos (DLT III/138)” kelimesinden gelmektedir. Yalın hâldeki kelimelerden sonra gelerek benzerlik bildirir. Kazak Türkçesinde “sındı” şekline rastladık: “Makambet sındı batır” “Mahambet gibi bahadır.” (Oraltay vd. 1984:253)

î) sıyaklı < sıyak+lı “gibi”

“sıyık: kılık, kıyafet; sıyak: görünüş, yüz, misil, benzeyiş” (Oraltay, vd. 1984:242; Yudahin vd. 1988:652) kelimesinden gelmektedir.

Yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek benzerlik bildirir.

Kırgız. **sıyaktuu**: “Siz sıyaktuu az emes” “Sizin gibisi az değil.” (Öner, 1998: 256)

Kazak. **sıyaktı**: “S.Torayğırow, M.Seralin sıyaktı Kazaktñ ağartuwşı-demokrat akındarı kitabıy kospa tildiñ zıyyandı jaktarın köre bilip...” (Kazak.Res.Ult.Gılım Akad. 1994:124) “S.Torayğırow, M. Seralin gibi Kazakların önemli demokrat şairleri kitabî karışık dilin zararlı taraflarını görüp...”

Karakalpak. **sıyaklı**: “Däw sıyaklı körinedi” “Dev gibi görünüyor.” (Uygur, 2001:133)

j) şekilli < Ar. şekl+li “gibi”

Yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek benzerlik bildirir. “ş”nin yanındaki vokali daraltma ve inceltme etkisine bağlı olarak değişik söylenişleri ortaya çıkmıştır.

Türkmen. **şekilli**: “*Gün şekilli naanı alıp eline, şey diyipdi şonda gamlı sarıhan*” (Kara, 1997:258) “*Güneş gibi ekmeği alıp eline, şöyle demişti o zaman gamlı sarıhan.*”

Kırgız. **şekildüü**: “*Men cogoruda ayttım şekildüü*” “*Ben yukarıda söylemiş gibiydim.*” (Öner, 1998,256)

Kazak. **sekildi/sokuldu/sıkıldı**: “*Uzun ayak, alma boyun, orak bas bu sukuldu attan cüyrik çığadı.*” (Tamir, 1989:I/116) “*Uzun ayak, elma boyun, orak baş, böyle attan hızlı çıkıyor.*” ; “*Maylıkoca, Nuralı cäne Molda Musa sekildi akındar bolğan*” (Kazak. Res. Ult.Gılım Akad. 1994:67) “*Maylıkoca, Nuralı ve Molda Musa gibi şairler var.*”

Karakalpak. **sekilli**: “*Şıdamayman bul sekilli oynğa*” “*Dayanamam bunun gibi oyuna.*” (Uygur,2001:134)

Kelime Tatar Türkçesinde **şikelle/şikilli**; Başkurt Türkçesinde “şikilli” (KTLS, 1991:272,273) şeklinde geçer.

k) taallukli < Ar. ta‘ alluğ+lı “dair, hakkında”

Yönelme hâli eki almış isimlerle kullanılır. Özbek Türkçesinde rastlayabildik: “*Mâdâmiki, hükmi elning mâli vä canigä täällükli ekän, kâzining şîari toğrilik vä ädälät bolmağı lâzım.*” “*Mademki hükmü halkın malı ve canına dairmiş, o halde kadının şiarı doğruluk ve adalet olmalı.*” (Coşkun, 2000:219)

l) tärizli < Ar. tarz+lı “gibi”

Yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek benzerlik bildirir.

Kazak. **tärizdi**: “*Ekinşi toptığı askar tav, temir col... tärizdi turaktı tirkes-ter...*” (Iskakov, 1991:100) “*İkinci gruptaki yüksek dağ, demir yol... gibi devamlı gruplar...*”

Karakalpak. **tärizli**: “*Bul tärizli ıssı bolmağalı köp jıl bolıp edi.*” “*Bunun gibi sıcak olmayalı yıllar olmuştu.*” (Uygur, 2001:134)

m) teğişli < teğiş+li “âit, dâir”

Yönelme hâlindeki isimlerden sonra gelerek ait olma bildirir.

Türkmen. **değişli**: “*Türkmen diliniñ öwrenilişiniñ tarihına değişli bibliografik mağlumatlar*” (Muhiyev, 1988:2) “*Türkmen dilinin öğreniliş tarihine dâir bibliyografik bilgiler.*”

Uygur. **tégişlik**: “*Bu bizge tégişlik*” “*Bu bize ait*” (Necip, 1995:408)

Kelime Kazak Türkçesinde “*tiyisti*”, Özbek Türkçesinde “*tegişli*”, Tatar Türkçesinde “**tiyişli**” (KTLS, 1991:11) şeklinde geçmektedir.

n) toğrı+lı < toğri+lı “hakkında, için, dair”

Yalın hâldeki isimlerle kullanılır. Aitlik ve bahis bildirir.

Kırgız. **tuuraluu**: “*Men al tuuraluu bilbeym. Siz tuuraluu köp süylöştük.*” “*Ben onun hakkında (bir şey) bilmiyorum, sizin hakkınızda çok konuştuk.*” (Öner, 1998:256)

Kazak. **tuwralı**: “*Sawda Işan dastanı tuwralı ęalımniñ sındarlı oyları düzilgen.*” “*Tüccar Hoca destanı hakkında âlimin isabetli düşünceleri sıralanmış.*” (Kazak. Res.Ult.Gılım Akad.1994:67)

Uygur. **toğruluk**: “*Siz toğruluk*” “*Sizin hakkınızda*” (Öztürk, 1994:118)

o) tüfeyli < Ar. tufeyl+li (?) “dolayısıyla, sebebiyle”

Kötü sebepler için kullanıldığına göre Arapça tufeyl “*alçak, aşağı, dalkavuk*” kelimesinden geliyor olmalı.

Özbek Türkçesinde rastladık. Yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek sebep bildirmektedir: “*Ėafur Ėulâm açlık vâ yüpünlük tüfäyli öz vaktidä okıy âlmädi.*” “*Gafur Gulam açlık ve fakirlik sebebiyle kendi zamanında okuyamadı.*” (Coşkun 2000:218)

ö) tüsli <tüs+li “gibi”

“*tüs: görünüş, renk*” (Oraltay vd. 1984:282) kelimesinden gelmektedir. Bu kelime de eski “*tuş: denk, benzer*” (DLT.III/125) kelimesi olsa gerekir. Tüsli edatı yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek benzerlik bildirir.

Türkmen. **tüysli**: “*ne tüysli*” “*nasıl, ne gibi*” (Çeneli, 1982-1983:64)

Karaçay. **türslü**: “*bu türslü*” böyle, bunun gibi” (Pröhle, 1991:90)

Kelime, Başkurt T.’de “**töslö**”; Tatar T.’de “**töslü**” şeklindedir. (KTLS, 273)

p) yanglı < çin.yang (tarz, usul, suret)+lı “gibi”

Eski Türkçeden beri görülen benzerlik edatıdır. Yalın ve genitif hâldeki isimlerden sonra gelir.

Türkmen. **yalı**: “Murtları garlavacıñ ganatı yalı caytarışıp durdı.” (Kara, 2001:129) “Bıyıkları kırlangıcın kanadı gibi kabarırdı.”

Karakalpak. **yañlı**: “Juldız yañlı jiltıldaydı.” “Yıldız gibi parlıyor.” (Uygur, 2001:133)

Özbek. **yanglığ**: “Tängrinin fäläk yanglığ lütf-märhämätini körgeç...” “Tanrının gökyüzü gibi merhametini görünce...” (Coşkun, 2000:218)

r) zararlı<Ar. zarar+lı “için, yüzünden”

Türkmen Türkçesinde görülmektedir. Yalın hâldeki isimlerden sonra gelerek sebep bildirir: “*Suwsuzluk zararlı dogduk mekanlarını bırakıp...*” (Begcanow, 1992:27) “*Susuzluk yüzünden doğdukları mekanları bırakıp...*”; “*sen zararlı, turup gitmedim, balam.*” (Kara, 1997:550)

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türkçede zarf-fiil ve bazı çekim ekleri ile oluşan kalıplaşmalar dışında da edatlar teşekkül etmiştir. Bunların bir şekli +lığ/+lig >+lı/+li ekiyle yapılanlardır. Eski yazı dillerinde sınırlı sayıda olmasına rağmen günümüz şivelerinde, bilhassa İslam kültürü vasıtasıyla yerleşen Arapça, Farsça kelimelerin şekil, tarz, sebep, miktar bildirenlerinden yeni örnekler yapılmış ve kalıplaşma suretiyle edat gibi kullanılır olmuştur.

Başlangıçtan itibaren tespit ettiğimiz +lı ekli edatların on ikisi Türkçe, on ikisi Arapça, biri Farsça, ikisi Çince, biri Moğolca kelimelerden türemiştir.

İncelediğimiz kaynaklarda geçmeyen daha başka örneklerin de bulunabileceğini belirtmemiz gerekir.

Kaynakça:

- ARAT, Reşid Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig*, I, Ankara, TDK Yay.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1987), *Makaleler*, cilt I, Ankara, TKAE.Yay.
- ATALAY, Besim (1985), *Divanü Lugati't-Türk Tercümesi (DLT) I*, Ankara, TDK.Yay.
- AZIMOW.A.; SOPIYEW G., ÇÖŃŃEYEW Y. (1962), *Türkmen Dili*, Aşgabat.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Ankara, TDK.Yay.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, Sema (1998), *Üç Itigsizler*, Ankara, TDK.Yay.
- BEGCANOW, A., (1992), *Gömlen Akabalar Göçülen Yurtlar*, Aşgabat.
- CAFEROĞLU, Ahmet, (1993) *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.
- COŞKUN, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara, TDK.Yay.
- ÇENELİ, İlhan (1982-1983), “*Türkmen Türkçesi Sözlüğü*”, TDAY, Ankara,TDK.Yay.
- ECKMANN, Janos (1956), *Nehcü'l-Feradis*, II, Metin, Ankara, TDK.Yay.
- ECKMANN, Janos (1988), *Çağatayca El Kitabı*, İstanbul.
- ECKMANN, Janos (1996), *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Ankara, TDK.Yay.
- ERGIN, Muharrem (1985), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- ERGIN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı-I*, Ankara, TDK.Yay.
- GABAIN, A.Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev.Mehmet Akalın) Ankara,TDK.Yay.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1974), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, (1968), *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul.
- ISKAKOV, Ahmedi (1991), *Kazırgı Kazak Tili*, Almatı.
- KARA, Mehmet (1997), *Ata Atacanov'un Şiirleri*, I, II, Ankara, 1997.
- KARA, Mehmet (2001), *Türkmençe*, Ankara, Akçağ Yay.
- KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfi Divânı*, Ankara, TDK.Yay.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989), *Seyf-i Sarâyi, Gülistan Tercümesi*, Ankara,TDK.Yay.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (KTLS)* (1991) Ankara, KB.Yay.
- Kaya, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara, TDK.Yay.
- KAYA, Önal (1996), *Ali Şir Nevâyî, Fevâidü'l-Kiber*, Ankara, TDK.Yay.
- KAZAKSTAN RES. ULTIK GILIM AKAD. (1994), *XX.Ğasırdıñ Bas Kezindegi Kazak Edebiyeti*, Almatı.
- KİRİŞÇIOĞLU, M.Fatih (1994), *Saha Türkçesi Grameri*, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2000), “Türkçede Edat Konusu ve Gramerlerimizde Bu Kanu ile İlgili Sınıflandırma Sorunu”, *Hasan Eren Armağanı*, Ankara, TDK.Yay.
- MUHIYEV, H. (1988), *Türkmen Dilcileri*, Aşgabat.
- NECİP, Emir Necipoviç (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (çev. İklil Kurban) Ankara,TDK.Yay.

- ORALTAY, Hasan; YÜCE, Nuri; PINAR, Saadet (1984), *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, TDA.Yay.
- Osmanlı Tarihi* (1947), cilt V, Ankara.
- ÖNER, Mustafa (1998), “*Bugünkü Kıpçak Türkçesi*”, Ankara, TDK.Yay.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1994), *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara, TDK.Yay.
- PRÖHLE Wilhelm (1991), *Karaçay Lehçesi Sözlüğü* (Çev.Kemal Aytaç) Ankara, KB.Yay.
- SARI, Berdi; GÜDER, Nurcan (1998), *Türkmencenin Grameri*, Ankara.
- TAMİR, Ferhat (1989), *Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri*, Ankara.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1961), “Şeyhî ve Çağdaşlarının Gramer Araştırmaları”, TDAY, TDK.Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1997) “Şeyhi'nin Harnâmesi Üzerinde Dil Araştırmaları” *Makaleler*, Haz. Mustafa Özkan, Ankara, TDK.Yay.
- Türkçe Sözlük* (1988), Ankara, TDK.Yay.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (2001), *Karakalpak Türkçesi Grameri*, Denizli.
- VASILIEV, Yuriy (1995) *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara, TDK.Yay.
- YUDAHİN K., Taymas A.(1988), *Kırgız Sözlüğü*, Ankara, TDK.Yay.
- YÜCE, Nuri, (1988), *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara, 1988,TDK.Yay.